

Могућности коришћења Смедеревског града

За коришћење било којег атрактивног објекта или простора, њихов природни и геополитички положај има велики значај, јер је тај положај често пута условио њихово стварање. Комуникацијска позиција и повезаност са ужом и широм околином, одувек је била услов настанка како материјалног тако и укупног развоја сваког насеља и свих друштвено-политичких заједница, било да је реч о граду, подручју, регији, или држави. Процењена стратегијска позиција и значај одређеног места или путног правца утицала је на формирање насеља и њихово утврђивање или изградњу утврђења у њиховој непосредној близини, или у нешто ширем ареалу. Свакако историјски заплети и збивања у одређеном историјском тренутку утицали су на изградњу утврђених градова – тврђава, а које су историјским ходом постале нуклеуси развијања урбаних насеља, као њихових подграђа, што је случај са Петроварадинском, Београдском и Смедеревском тврђавом.

Јужне обале Дунава, у српском подунављу, миленијумима су били повољни простори за људска станишта, јер је то плодно алувијално тло са доста воде, богато биљним и животињским светом и умереном климом.

Смедерево је лоцирано у најповољнијем делу српског подунавља, на обалама Дунава, на ушћу Језаве, на заравнима које су створили Језава, Вучачки и Петријевски потоци, а на десетак километара од ушћа Мораве у Дунав.

Поред природних повољности настанак Смедерева условио је и специфичан геополитички положај ових простора од античког периода до данас.

У античком периоду кроз подручје Смедерева пролази чувена комуникација римског лимеса *via militaris*, која је водила од Сингидунума према Виминацијуму и Понтесу, па даље на исток за Гамзиград и Ниш, добро познатим трасама. Подручје Смедерева од Орешачког потока до ушћа Мораве у Дунав, средокраћа је између Сингидунума и Виминацијума, ова два значајна седишта римских легија. Зато су на делу дунавског римског лимеса од Сингидунума до Виминацијума формирана три значајна римска утврђења. Маргум на левој обали ушћа Мораве из кога је контролисана пловидба Моравом. На јужним брежуљцима Смедерева уз Ђириловачки поток налазила се постаја Винцеја. На шестом километру узводно од Смедерева, уз Дунав, на узвишењу уз Орешачки поток, налазио се значајан утврђени римски град Монс Ауреус.

Римски водовод уз токове Петријевског и Ђириловачког потока археолошки је праћен 1984. и 1985. године до ужег центра града Смедерева према Тврђави. Овако бројни трагови античких насеља упућују на закључак да је смедеревски град израстао на римским насељима, као и многи градови на Дунаву.

Откриће триконхалне црквене грађевине у Великом граду Смедеревске тврђаве, 1985. године, упућује на трагове византијског насеља. Ово су до сада једини познати остаци градитељства, на просторима Смедеревске тврђаве, пре њене градње.

За византијски период Смедерева имамо доста рана, посредна и непосредна писана помињања. Браничевски епископ Агтон, помиње се први пут 879. године, као учесник сабора у Сердици (Софија), који је посвећен борби против иконокласта. Седиште браничевског епископа у овом периоду могло се налазити на ширем ареалу Смедерева. Можда у прилог овоме у извесном смислу говори и повеља византијског цара Василија II (званог Бугароубица) из 1019. године, у којој помиње Смедерево, у саставу браничевске епархије.

Свакако да је најзначајнији и најодређенији средњовековни писани српски помен Смедерева у Раваничкој повељи кнеза Лазара Хребелановића, којом манастиру Раваници поклања "у Смедереву људину Богосава с општином и с Баштином" (1376. или 1381. године).

Предтврђавско Смедерево помиње се још у писаним изворима везаним за дубровачко-српске односе и везе са почетка петнаестог века и то у годинама 1409. и 1410. Реално је претпоставити да је овим писаним поменима претходила дужа традиција контаката дубровачких трговаца са Смедеревом, нарочито у време кнеза Лазара обзиром да се за наведене године везују судски спорови Дубровчана у Смедереву. Ова претпоставка тим пре је реалнија што се Смедерево помиње и у турским изворима пре 1400. године. Из наведених извора види се да се Смедерево помиње пре девет и по векова.

После Косовске битке 1389. године и пада под Турке великог дела, већ распаднутог Душановог царства, све је присутнија оријентација ка северу и Подунављу за обнову српске државе. Кнез Лазар у обновљену државу поново је укључио Браничево 1379. године. Деспот Стефан Лазаревић, наставио је обнову државе према Дунаву и 1404. године пренео је престоницу на крајњи север државе у Београд, кога је као и Мачву добио од Мађара, утврђујући га и градећи потребне објекте за престоницу.

Након смрти деспота Стефана Лазаревића 1427. године, Београд је поново, по ранијим споразумима припао Мађарима, а

Голубац и Крушевац заузимају Турци, силом оружја и уз помоћ непослушних феудалаца.

Тако је нови владалац Србије деспот Ђурађ Бранковић, са наслеђивањем и преузимањем власти остао без престоног града.

Ове историјске околности условиле су изградњу Смедеревског града и његово ступање на историјску сцену српског народа наредних неколико векова. На самом почетку XV века (1430-1459) Смедеревски град доживљава велике успоне и падове.

Деспот Ђурађ Бранковић морао је да се определи на првим корацама своје владавине где да смести своју престоницу. Традиционалне српске престонице и утврђени градови као што су Рас, Крушевац, Скопље, Призрен, Ново Брдо, или су биле већ под Турцима или су биле изложене сталним турским нападима и пљачкама, тако да нису давали нимало безбедности за смештај деспотовог двора у њима. Као човек великог животног и политичког искуства са изграђеним погледима и јасним визијама о будућем престоном граду, широког образовања, који је непосредно упознао многе градове и културе од Ангоре, Цариграда до Будима и Дубровника, деспот Ђурађ Бранковић није хтео да његова престоница буде покретљива, у складу са неком традицијом где је владар ту је престоница, већ је хтео да има сталну, добро утврђену и модерну престоницу са свим градским потребама и атрибутима, које захтева један европски двор у XV веку. За деспота Ђурђа није било дилеме да изгради престоницу на северној граници земље из безбедносних разлога, а искуства постојања престонице у Београду за протекле две деценије у том погледу показала су се добрим, нарочито ако се имају у виду тежње деспота Стефана Лазаревића да тражи савезе са западним хришћанским земљама ради супротстављања турским освајачима. Овим идејама, и ако не са много вере у њих, приклонио се и деспот Ђурађ Бранковић.

На одређивање уже локације, баш у Смедереву, утицале су пре свега потребе да се престоница гради на месту најповољ-

нијем за одбрану и развијање свих духовних и привредних садржаја и активности, које су потребне граду амбициозно планираном. Ако средњовековни град није грађен на брду, већ у равници онда је требао да има могућност заштите водом са свих страна. Такву могућност је нудио простор на ушћу Језаве у Дунав. Ту се могао изградити велики град, који се прокопавањем рова између Дунава и Језаве могао помоћу воде бранити и са копнене стране. Кроз Смедерево су водили већ одавно трговачки путеви, што је будућој престоници стварало и могућност да постане значајно трговиште између истока и запада. Имајући све ово у виду деспот Ђурађ је 1428. године кренуо у градњу Смедеревског града.

Од 1428. до 1430. године изграђен је престони део Смедеревског града, који зовемо Мали град, а до 1439. године у целини бар у фортификацијском погледу.

Смедеревски град је подизан да постане политички, војни, верски и културни центар српске деспотовине, што је у његовој урбано-архитектонској и фортификационој концепцији и брзо изграђеним садржајима и остварено. У Великом граду подигнута је Митрополитска црква Благовештења у којој су 12. 01. 1453. године похрањене мошти еванђелисте св. Луке, које је деспот Ђурађ откупио и пренео из грчког градића Рогоса, јер је желео да град има тако моћног заштитника. То је била највећа духовна манифестација у средњовековном Смедереву и деспотовини.

Средњовековни српски период настанка и развитка Смедерева завршава се 20. 06. 1459. године падом под Турке, а то је био крај средњовековне српске државе.

У дугом времену турске доминације Смедерево је имало велики значај, нарочито у првим деценијама турске владавине. Смедерево је одмах постало седиште новог Смедеревског санџака и то остаје све до 1521. године, до пада Београда, када се седиште Смедеревског санџака премешта у Београд, а након пада Будима 1541. године припада Будимском пашалуку до ослобођења Будима 1686. године од када припада Румелијском пашалуку.

Смедерево је остало стална тежања сремских Бранковића да га ослободе и поврате, у чему предњаче унуци деспота Ђурђа, нарочито Вук Гргуровић-Змај Огњени Вук, у другој половини петнаестог века. У бројним аустро-српским ратовима против Турске у XVI, XVII и XVIII веку Смедерево је било значајан циљ.

Карађорђеви устаници ослободили су Смедерево 26. 11. 1805. г. и у њега сместили Правитељствујући совјет до ослобођења Београда 1807. г. Тако је Смедерево по други пут после 346 година турске власти, постало престони град. Од 1815. г. Смедерево је под турском доминацијом све до 12. 04. 1867. г. тј. до предаје градова књазу Михаилу Обреновићу. Смедеревски град остаје у одређеној војној функцији, боље речено управи, све до 1937. године, када је предат општини, уз одређене материјалне накнаде, давање војсци локације на Царини за касарну.

Смедеревски град је трпео разарања у бројним ратовима који су вођени за њега и око њега, а највећа је претрпео у I светском рату 1915. г. аустријским бомбардовањем и катастрофалном експлозијом немачке окупаторске муниције 5. јуна 1941. године.

Сама локација Смедеревског града на ушћу Језаве у Дунав донекле је сугерисала основну концентрацију његове фортификације у облику разнокраког троугла, чије су две стране одбрамбени зидови уз обале река, а трећом су повезане. Цео град чине два троугла, са заједничким теменом према ушћу Језаве. Мали троугао је престони део, који је од осталог дела одвојен воденим ровом са мостом, кога називамо Мали град, а већи троугао је Велики град. На зидовима Смедеревског града високим око 15 м, дебљине од 1,5 м до 4,5 м уздиже се 25 одбрамбених кула, високих до 30 м. Укупни унутрашњи простор Смедеревског града обухвата површину од 10 ха 41 ар и 14 м².

У Малом граду столовао је деспот, вероватно у оквиру престоне дворане, познате у литератури као "sala magna audientie" – сала великих пријема, док је уз јужни зид смештена палата, где су вероватно становали најугачнији људи деспотовине,

велики челник, коморник, логотети, војни заповедник и друго високо племство.

У Великом граду поред верског центра и седишта митрополитске власти уз цркву Благовештења, налазила се укупна управна, судска и војна власт деспотовине.

Испред великих зидова и њихових кула дунавског и језавског налазио се нижи зид, а испред средњовековног варошког зида налазио се велики водени ров обзидан са унутрашње стране зидом ескарпе са зупцима и зидом контраескарпе са спољне стране, са мостовима који су повезивали Смедеревски град и подграђе, односно омогућавали улаз у град путницима као и снабдевање града. Комуникацију Смедеревског града са светом изван зидина, омогућавале су моћне капије две на варошком зиду, по једна на дунавском и језавском и четири на Малом граду, као и капија за лађе на дунавском зиду.

Најкраће изнете напомене из петстотездесет годишњег трајања Смедеревског града, као и приказане основне архитектонске и просторне карактеристике имају једини циљ да допринесу нашим размишљањима о потреби и начину заштите, коришћењу и презентацији Тврђаве као целине, њеног простора и објеката и тешкоћама са којима се овде сусрећемо.

Од првог ослобођења Смедеревског града 1805. године, па цело време наставка турске власти после 1815. г. до предаје градова, Тврђава је све мање у интензивном коришћењу, због несигурности турске власти и због интензивнијег привредног развоја српског Смедерева у подграђу. Од 1867. г. када Тврђаву преузима српска војска из ње се искључују углавном све цивилне и привредне функције. Смедеревски гарнизон никада није био тако развијен и није допринио развоју Тврђаве ни као војног објекта, а ни на било који други начин.

Изградњом железничке пруге Смедерево - Мала Крсна и железничке ложионице 1881. године још више је блокиран развој Тврђаве у сваком погледу, тако да је постала умртвљен и физички неприступачан простор, пошто је са обе копнене стране блокирана железничким колосеци-

ма, који су до наших дана достигли број 12 испред варошког зида и 13 испред језавског зида, што је онемогућавало прилаз Тврђави. Међутим од овог периода тврђавски простори су у функцији развоја железнице и користе се за њене потребе, нарочито простор јужно од варошког зида, где је и смештена железничка станица а простор источно од језавског зида користи се за потребе железничке ложионице. Поред тога изградњом железничке пруге са станицом и ложионицом уништени су у целини нижи одбрамбени зидови испред језавског зида, зид ескарпе и контраескарпе испред варошког зида, а затрпан је и водени ров. Железница је допринела да је Тврђава испадала из свих економских планова развоја, као и регулационих и урбанистичких планова и пројеката, то се десило и са последњим ГУП-ом Смедерево 2001. из 1986. године.

Ратна разарања Смедеревског града 1915. г. показала су да је Тврђава неподесна за даље коришћење за војне потребе.

Изградња одбрамбеног насипа на левој обали Дунава 1884. године заштитила је подручје Ковина од поплава, али је проузроковала подизање нивоа вода и изазвала све чешће плављење Смедерева, пре свега Тврђаве, водама Дунава, а још више водама Језаве, које Дунав није примао код високих водостаја. Ово стање још више је погоршано изградњом ХЕ "Бердап I и II", јер је трајно подигнут ниво Дунава, па је и та околност доприносила даљем опадању интереса за развијање било каквих профитабилних активности и делатности у просторима Тврђаве. Повремено плављење Тврђаве и града Смедерева трајало је све до 1978/79., када је урађен систем одбране Смедерева од високих вода Дунава, на коти 75,00 м обновом дунавске обалоутврде спољњег дунавског зида, изградњом система дренажних бунара и постављањем потисних пумпи испред и иза Малог града, односно код моста на рову и поред Донжон куле са северне стране. У функцији одбране од поплава су спољњи и унутрашњи дунавски зидови и полигоналне куле као и корито Језаве у дужини од 1200

метара. Овај систем у целости доста добро функционише, али не сасвим сигурно, па га је потребно надограђивати. У оквиру провођења мере заштите Смедеревске тврђаве од високих подземних вода успели смо сачувати и корито Језаве у зони Тврђаве, што је од непроцењивог значаја чувања воденог окружења целе Тврђаве, обзиром да је постојала укупна сагласност општине и урбаниста да се изврши затрпавање корита као најсигурнији облик одбране од поплаве кроз корито Језаве.

Но, упркос евидентним проблемима везаним за коришћење Смедеревске тврђаве, а и још већим за њено текуће одржавање и техничку заштиту, после Првог светског рата општина Смедерево улаже велике напоре да се војска исели и да преузме Тврђаву. Притисак на војску нарочито је вршен у време припрема за прославу 500-годишњице завршавања градње Малог града 1430-1930, али прослава је прошла, а војска је остала у Тврђави.

Да би показала могућности за провођење корисним и правим наменама, општина је ангажовала архитекту Паоло Висти Виоли из Милана, као стручњака за изградњу стадиона. Виоли је планирао да се на затрпаном рову испред Малог града изгради велика летња позорница, у зони амама и нешто западније од њега игралиште 105 x 70 м, велики стадион уз језавски зид са трибинама, терен за кошарку поред игралишта, рибњак лево од главне капије ка варошком зиду и у северо-западном делу тениска игралишта (план презентујемо по документацији професора Слободана Ненадовића). Простор између планираних објеката добро је пошумљен, док пратећи грађевински објекти нису планирани, што би вероватно дошло у наредној фази планирања.

Овај план не предвиђа никаква истраживања простора Смедеревске тврђаве, која би у оно време, пре велике експлозије 05. 06. 1941. године дала итекако значајне резултате, јер је Тврђава била у већем степу очуваности.

Локацијом летње позорнице преко воденог рова уништио би се овај значајан објекат фортификације Малог града и оне-

могућио би његову рестаурацију и презентацију, што је свакако неприхватљиво. Велики габарити позорнице са степенасто подигнутим редовима седишта пресецали би визуре на јужни зид са четири куле Малог града, што је исто тако неприхватљиво. Велики стадион са трибинама и оградом блокира велики простор према језавском зиду Великог града и вишеструко пресеца визуре. Свакако најнеприхватљивији је планирани рибњак и то из више разлога. За његово функционисање потребно је градити низ пратећих објеката, а довођење и одвођење воде било би проблематично. Планирана производња рибе створила би велике проблеме у погледу загађивања простора, који је у целини планиран за спортске активности. За све планиране спортске терене и позорницу нису предвиђени пратећи објекти свлачионице, санитарни објекти и др.

Планирани засади дрвећа на слободним површинама дефинитивно би уништили визуре.

Сасвим је јасно да је овај први покушај решавања коришћења простора Великог града неприхватљив и има само историјску вредност, јер је по свему судећи био резултат непознавања Смедеревске тврђаве и задатог програмског задатка.

До његове реализације није дошло вероватно због избијања II светског рата, али под његовим утицајем настали су после рата неки објекти на планираним локацијама, као фудбалско игралиште – на локацији стадиона и летње позорнице испред Малог града на Виолијевој локацији.

Ваља истаћи да Виоли нема никакво планско опредељење за намену и презентацију Малог града, као најзначајнијег дела Смедеревског града.

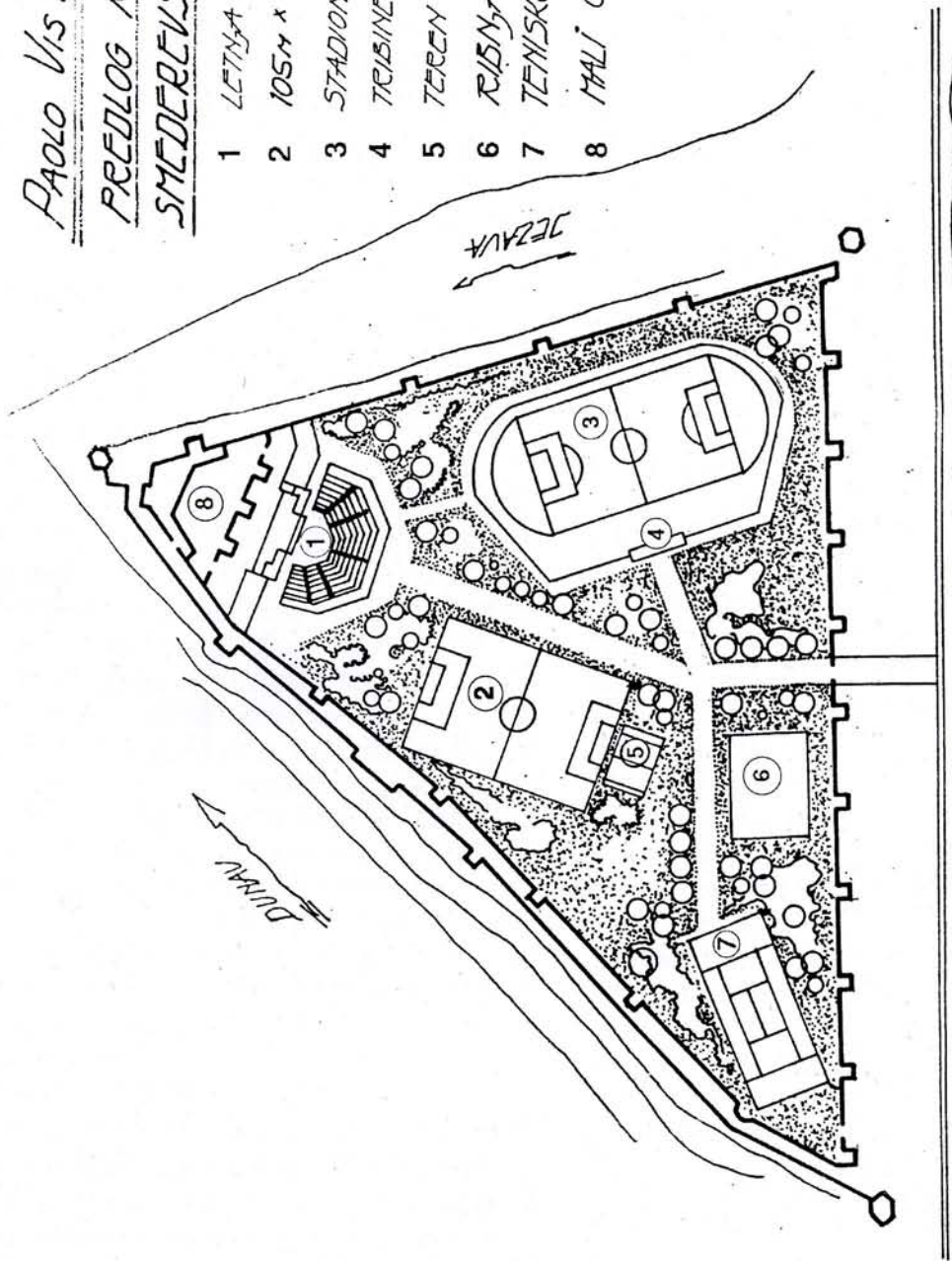
Напомињемо да је општина још 1929. године тражила да у Тврђави подигне велики стадион за Свесоколски слет 1930. г. за прославу 500-годишњице изградње Малог града. Виолијев план није реализован, а Тврђава се од 1939. године почела користити тако што је грађанство пуштано два пута недељно да је разгледа.

Из изложеног се види да је коришћење Тврђаве инспирисало побуде

PAOLO VISTITI VIOLI / 1937/

PREDLOG REŠENJA
SMEDEREVSKÉ TURBAVE

- 1 LETIŠTA - POZORNICA
- 2 105M x 70M IGRALIŠTE
- 3 STADION
- 4 TERENI
- 5 TEREN ZA KOŠARKU
- 6 RIZNIAK
- 7 TENISKO IGRALIŠTE
- 8 MALI GRAD

RECHA I DOCUMENTACIJA
PROF. S. MEYADOVICA

општине да тражи од војске њено преузимање. Војска се дуго супротстављала овим тражењима, а када је одлучила да је преда, у одбору за управљање Тврђавом био је обавезан представник војске који је требао да пази да радови на коришћењу Тврђаве не промене њен војни фортификацијски карактер.

После априлске окупације наше земље 1941. године, Тврђава је поново постала војни објекат, али сада немачке окупационе војске, која је напунила простор Великог града огромним стоговима муниције. Неодговорно понашање немачких стражара, који су пуцали на врране и голубове, проузроковало је 5. 6. 1941. године експлозију која је имала катастрофалне последице по Тврђаву и Смедеревску варош. Експлозија је порушила или тешко оштетила скоро све зупце на зидним платнима и кулама. Потпуно је порушена улазна капија на варошком бедуму и две суседне куле, порушене су десетине метара зидних платана дунавског и варошког зида, многе су куле располовљене, створени кратери до 30 м дубине. На ова разарања надовезало се непотребно "савезничко" бомбардовање 1944. године Американаца и Енглеза.

Тако је Смедеревска тврђава крај Другог светског рата дочекала у хаотичном стању, неприступачна, непроходна са кратерима увек пуним воде, са тонама неексплодираних бомби и граната, које су однеле десетине живота радозналих дечака. Уклањање остатака експлозивних направа одмах после рата и затрпавање огромних кратера био је први послератни задатак у периоду обнове земље и то је трајало неколико година. Тако је до 1947. године извршено чишћење терена и, затрпавање и поравнавање великих кратера, а и делимично је затрављена бреша у дунавском и варошком зиду импровизованим зидовима Великог града. Од 1947. године почело се са радовима мањег обима на заштити објеката Малог града. Ти радови трају са већим и мањим прекидима до 1972. године пре свега на објектима Малог града – нагнутом зиду са бифорама Деспотове дворане, Крстастој кули и на рашчишћавању воденог рова испред Малог града. Ови ра-

дови су праћени и обимним археолошким истраживањима Малог града.

Досадашњим заштитним радовима обновљени су и заштићени сви објекти Малог града, реконструисан је ров испред Малог града, делимично је обновљен зид ескарпе са три топовске нише и капијом на рову, као и зид контраескарпе, нагнути зид Деспотове престоне дворане са познатим бифоралним прозорима и монументалним каменим степеништем, Донжон кула, језавски зид са спољном слепом кулом, јужни зид са четири куле, презентована је основа престоне дворане, поплочано је цело двориште Малог града, као и под палате уз јужни зид и габарити објекта уз језавски зид. Такође су обновљене све капије Малог града (4), а на главној капији постављена су дрвена врата.

У просторијама палате Малог града постављена је канализациона инсталација и уведена градска вода, а доведена је и електрична енергија подземним каблом.

Поред ових радова на Малом граду изведени су обимни радови на придунавским објектима Тврђаве, који су у функцији одбране од поплава и то обалоутврда у целини, обновљен је у целини ниски спољни дунавски зид са две правоугаоне куле, обе полигоналне топовске дунавске куле, делимично је реконструисан и у целини саниран унутрашњи средњовековни зид са пет кула до висине зида, као и улазна капија на овом зиду и капија за лађе.

Започети су радови на обнови објекта у Великом граду у 1994. и 1995. години, обновљена је угаона кула (10) на углу језавског и дунавског бедема.

У Смедеревском граду извршена су значајна и обимна археолошка истраживања. У целини је истражен простор Малог града, како његов унутрашњи део, тако и спољашње окружење према Дунаву и Језави. Такође су извршена обимна истраживања у делу простора Великог града, пре свега источно од шетне стазе која иде од Варошке капије до моста пред Малим градом, као и одређена истраживања око западне полигоналне куле на Дунаву, те на главној варошкој капији и воденом рову испред овог зида.

Археолошким истраживањима обогаћена су сазнања о проблемима рестаурације објеката и простора Малог града, утврђене су основе престоне Деспотове дворане, камених степеница и габарита основе воденог рова. У Великом граду откривен је сакрални комплекс у југоисточном делу, док нису констатовани очекивани трагови средњовековне урбане структуре Смедеревског града. Укупним досадашњим археолошким истраживањима откривени су бројни предмети материјалне културе, који су стварани у Смедереву или су импортовани, што пружа велику могућност презентовања културе деспотовине. Откривена је бројна и разноврсна керамика, новац, оружје, оруђе, предмети од метала, од кости, дрвета, стакла, остаци тканина и друго.

Зато се намеће потреба презентовања овог материјала и друге конзерваторске документације и пројеката о извођењу радова на техничкој заштити у оквиру музеја Тврђаве.

Свим досад изведеним конзерваторским радовима на наведеним објектима и просторима Смедеревског града и извршеним археолошким истраживањима створени су услови за одређено коришћење и презентацију делова и целине Смедеревског града.

Сви конзерваторско-истраживачки програми и пројекти, поред програма заштите – ревитализације и конзервације садрже одређена решења или их барем сугеришу за презентовање и ревитализацију објеката и простора, који су били предмет пројектовања и истраживања.

Питањима заштите и истраживања Смедеревског града директно су се бавила најистакнутија имена наше конзерваторске струке и науке, универзитетски професори Ђурђе Бошковић, Александар Дероко, Слободан Ненадовић, Јован Нешковић, Иван Здравковић, Добросав Ст. Павловић, Оскар Храбовски, Милорад Димитријевић, Радомир Станић, Душан Прибаковић, Мирјана Љубинковић и велики број других стручњака и њихових сарадника. Кроз различите програме истраживања и размишљања неминовно је дотицао проблем

коришћења Смедеревског града. Аутор овог текста имао је срећу да као руководилац Службе заштите споменика културе у Смедереву у последњих 25 година на ту тему безброј пута води разговоре са свим овим истакнутим конзерваторима и мислиоцима заштите о питањима коришћења Смедеревског града.

У овим круговима конструисане су неке начелне и основне идеје трајне вредности о могућностима коришћења простора и објеката Смедеревске тврђаве. Полазећи од чињенице да је фортификација Смедеревског града монументалан архитектонско-грађевински комплекс, који се импресивно доживљава са Дунава и из свих могућих визура, а нарочито када се уђе у његову унутрашњост, преовладала су мишљења да се те унутрашње визууре ничим не пресецају, да се са сваке тачке могу видети зидови са кулама и наравно изглед Малог града из простора Великог града. Из таквог опредељења дошло се до закључка да би било оптимално просторе Великог града уредити и презентовати као затрављене површине, са засадима цвећа и ниског декоративног дрвећа, са уређеним трим стазама, са теренима за слободне активности омладине, грађана и посетилаца, са изградњом терена за мале спортове, са обавезним шеталиштем, како унутар тврђавског простора, тако и око њега уз обале Дунава и Језаве и њихово настављање у градски простор. Све ово подразумева уклањање железничких колосека са ложионицом и железничком станицом, како би се ова изванредна пешачко-рекреативна комуникација могла остварити. Ове могућности коришћења везане су за провођење целовитих архитектонских и археолошких истраживања, када ће се моћи изградити одговарајући програми и пројекти реализације.

Иза Другог светског рата општина Смедерево, наставила је са проналажењем могућности коришћења Смедеревске тврђаве. Са тим циљем 1960. године расписан је опште југословенски програмско идејни конкурс за уређење Смедеревске тврђаве. Иако је на конкурс приспело де-

сетак радова, наградама и извршеним откупом нису постигнути жељени циљеви, тако да је овај покушај објективно имао негативну конотацију.

Општина је 1968. године организовала и репрезентативни научни скуп о проблемима истраживања заштите и коришћења објеката и простора Смедеревске тврђаве. Овај скуп добро је сагледао потребу истраживања и заштите Смедеревске тврђаве, док су проблеми коришћења остали на нивоу успутних уопштавања. По сугестијама овог скупа, рад на пословима заштите Тврђаве и споменика културе општине Смедерево преузео је по доношењу одговарајућих правних аката Завод за заштиту споменика културе града Београда, чиме је означен почетак стварања Регионалног завода за заштиту споменика културе у Смедереву.

За потребе рада на техничкој заштити Малог града, ООУР-а за заштиту споменика културе Смедерева, арх. Јован Нешковић, са сарадницима израдио је "Идејни пројекат заштите и презентације Малог града Смедеревске тврђаве" 1976. године.

Идејним решењем, поред решења за рестаурацију, реконструкцију и укупну заштиту објеката и простора Малог града, дати су предлози намене и ревитализације објеката и простора Малог града, а и простора Великог града.

Простор Малог града предвиђен је за "презентацију историјског амбијента са повременим културним приредбама", део простора палате предвиђен је за лапидаријум као и излазак на градске зидине и куле. У простору Великог града предвиђено је обиље пешачких стаза са клупама за одмор, како би се рекреативном шетњом могао бавити велики број посетилаца, а цео слободни простор требало би да буде озелењен. На уласку у Велики град са леве стране стазе предвиђена су три покретна киоска за продају сувенира, разгледница и сл., нешто северозападније од њих планирана је изградња приземног објекта за конзерваторску изложбу и санитарног чвора. Нешто јужније од капије на језавском зиду предвиђена је изградња

угоститељског објекта и објекта за свлачионице, пошто се у близини налазило фудбалско игралиште, а северније од њих дечје игралиште. У северозападном делу планирана је изградња три кошаркашка терена. Све три полигоналне спољне угаоне куле предвиђене су за услужне делатности и то водена кула према ушћу Језаве за угоститељско-туристичке садржаје, полигонална кула на углу језавског и варошког бедема за клупске просторије, а полигонална барјак кула - на западном делу дунавског зида предвиђена је за рибљи ресторан. Ово је објективно први потпунији плански документ, којим је на нивоу идејног решења изнета могућност намене објеката и простора Смедеревске тврђаве.

Ово идејно решење није никада постало извршно, због чињенице да су простори неистражени, а и да није дошло до израде изведбених пројеката.

Како је Тврђава коришћена од ослобођења 1945. године до данас? Након рашчишћавања, заравнавања и затрављивања простора Великог града, већ 1947. године одржан је у простору Великог града велики срески првомајски омладински слет. Од тада је почело са коришћењем простора Тврђаве за одржавање слетова, дочек и испраћај штафете, те за пригодне приредбе поводом Дана ослобођења и за одржавање приредаба поводом разних револуционарних јубилеја, прослава Дана устанка, Дана борца, Дана младости, годишњица разних фирми и друштвених организација. До шездесетих година често су у простору Великог града постављани забавни паркови. У то време је уз језавски зид Великог града изграђено фудбалско игралиште, које је са великом муком исељено 1983. године када је откривен сакрални комплекс са његове јужне стране да би се могло наставити са истраживањима.

Од 1961. године у Смедереву је обновљена туристичко забавна и привредна манифестација Смедеревска јесен чији су забавни и изложбени садржаји организовани у просторима Смедеревске тврђаве са летњим позорницама у Великом граду, а од 1970. године у Малом граду, иако је било

опасно уводити народ у близину зидова и кула Малог града, јер се са распаднутих врхова зидова и кула стално обрушавало камење. На интервенцију Завода позорница са бином је уклоњена из Малог града, да би се могло наставити са истраживачким и конзерваторским радовима. 1994. године основан је Центар за коришћење Смедеревске тврђаве, који је повремено приређивао углавном естрадне програме у Великом граду, а од ове године и у Малом граду, где је за Дан ослобођења, 16. октобар, одржана велика приредба у режији, по сценарију и организацији РТВ Србије.

Коришћење простора Смедеревске тврђаве последње три деценије одвија се повремено и у пригодним приликама без потребних услова. Програми имају популистичко вашарско забављачки карактер и не доприносе правој презентацији овог изузетног споменичког комплекса.

Пошто је Регионални завод до сада извео већи обим рестаураторско-конзерваторских радова Малог града, а нарочито после обнове великих камених степеница уз главну капију и дунавски зид, обнове шетне стазе на зидовима и изградње дрвених степеница уз Донжон кулу, обнове и затварања капија, попличавања унутрашњег простора, довођења главног подземног електровода у Мали град, постављања главних канализационих и водоводних цеви, у Малом граду организовао је за Дан ослобођења Смедерева 16. октобар 1987. године, концерт хора Музиколошког института Српске академије наука и уметности, под диригентском палицом академика Димитрија Стефановића. Хор је певао српску духовну поезију, без музичке пратње, у складу са традицијом интерпретирања ове поезије. Концерт је оставио изванредан утисак на бројну публику, где су били присутни сви одборници и гости свечане седнице Скупштине општине, кулурни радници, велики број ученика средњих школа и грађана. Понесен изванредним певањем хора председник Скупштине општине Смедерево др Миодраг Радосављевић, подарио је хору златник Смедерева, као значајно општинско признање.

После завршетка концерта академик Д. Стефановић извршио је испитивање акустичних могућности простора Малог града, методом постављања хора и солиста на све три стране простора и по свим нивоима. Резултати су били изразито добри, што је потврдило исправност нашег опредељења да се просторима Малог града да пре свега намена за извођење ове врсте програма.

Зато је потребно остварити што пре неопходне претпоставке за одговоран рад на планирању уређења простора и објекта Смедеревског града.

За озбиљно приступање пословима оспособљавања простора и објекта Смедеревског града треба уклонити колосеке железничке пруге и железничку станицу испред Тврђаве. Процес ослобођења железнице у овој години започео је уклањањем већег броја колосека железничке ложонице испред језавског зида. То је велика ствар упркос чињеници да нису сви уклоњени, зграда ложонице је привремено оспособљена за потребе железничке школе.

Неопходно је што пре довршити археолошка истраживања унутар Великог града; затим инфраструктурно опремити простор и објекте увођењем водовода и канализације, провести електричну мрежу у целој Тврђави и реализовати што пре функционално и декоративно осветљавање тврђавских простора, објекта, зидова и кула. Све се ово може остварити само уз одговарајуће пројекте.

Након изградње инфраструктуре потребно је израдити одговарајуће планове и пројекте за коришћење појединих простора и објекта Тврђаве који су конзерваторским радовима доведени до нивоа да се могу на адекватан начин користити, ту пре свега мислим на објекте и просторе Малог града.

У Малом граду неопходно је дефинисати судбину палате уз јужни зид, чијом се ревитализацијом, делимичном реконструкцијом односно доградњом могу добити драгоцени простори који би допринели ревитализацији Малог града и створили услове за презентацију историјског наслеђа

РЕГИОНАЛНИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ
СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ СМЕДЕРЕВО
Бр. 01
21. X 1987 год.
БЕОГРАД

РЕГИОНАЛНИ ЗАВОД ЗА ЗАШТИТУ
СПОМЕНИКА КУЛТУРЕ СМЕДЕРЕВО
Бр. 270/1-87
Смедерево 26. 10. 1987.

Поштовани директоре Јоцовићу,

у име Студијског хора Музиколошког института САНУ и у своје лично име желим да Вам се најсрдачније захвалим на свему што сте учинили да наш боравак у Смедереву, концерт и дружење са Вама и Вашим сарадницима остане заиста у незаборавној успомени. Јединствено је и непоновљиво било певање на степеницама у тврђави, сазнање да присутни Смедеревци и гости са великом пажњом прате извођење нашег програма. Посебан доживљај било је акустичко трагање по самој тврђави. Пријатељска, богата и топла трапеза у просторијама Вашег завода, Ваш поздравни говор и говор бившег председника СО општине, заједнички дарови /искрено их са захвалношћу доживљавам/ и најзад спонтана песма – све је то допринело пуном утиску да се своји налазе међу својима, да нам је посао заједнички и да се прави људи увек разумеју и подстићу на нове подухвате. За све то примите нашу велику захвалност. Знам да Вам није било лако да организујете наш долазак, али верујем да смо оправдали Ваше поверење и да смо заједно дели достојан прилог Смедереву, Тврђави и свима присутнима. Вама лично желим много здравља и успеха у раду. Молим Вас да пренесете нашу захвалност и топле поздраве свим Вашим сарадницима. Када дођете у Београд изволите ме посетити у Институту.

Београд,
21. X 1987.

С поштовањем, Ваш
Димитрије Стефановић
др Димитрије Стефановић

Писмо др Димитрија Стефановића после концерта
одржаног 20. 10. 1987. године у Малом граду

и материјалне културе деспотовине и услови за одвијање озбиљних музичко-сценских програма у овом изузетном амбијенту, од значаја за Србију и много шире.

Полазећи од чињенице да Смедеревска тврђава из дана у дан има све више посетилаца, пре свега организованих у виду ђачких екскурзија, неопходно је што пре изградити у Великом граду одговарајуће објекте за пријем, не само ученика већ и бројних групних и појединачних посета. За задовољење радозналости посетилаца неопходно је разрешити дилему, где и како презентовати историјски и културни развој, страдања, обнову и све духовне вредности Смедеревског града. Да ли то презентовати у оквиру Малог или Великог града Смедеревске тврђаве или можда на другом месту.

Након укидања железничке ложионице створени су потребни услови да се полигонална кула на ушћу Језаве претвори у ексклузивни угоститељски објекат, то би се свакако морало догодити што пре.

Укидањем железничке ложионице створени су услови да се реализује добар део променаде обалом Дунава и Језаве и ре-

креативно и релативно безбедно пешачко повезивање Тврђаве и града.

Реални изгледи су да се ови циљеви брзо остваре.

Код посматрања коришћења тврђавских објеката и простора у урбаним срединама уочавају се негативне тенденције да се коришћење поверава људима и измишљеним установама и предузетницима, који немају потребну одговорност ни умеће за обављање тих послова у корист споменичког комплекса, већ на против, на његову штету. Испушта се из вида чињеница да је коришћење сваког културног добра својеврсна презентација. Зато је неопходно да у закључцима овог скупа што потпуније елаборирамо овај проблем а да Министарству културе предложимо да се одговарајућим актима послови коришћења тврђавског комплекса повере надлежним Заводима, како би коришћење било у функцији презентације и чувања ових добара, а не супротно.¹

1. Рад је представљен на стручном скупу "Заштита и ревитализација тврђава у урбаним срединама", одржаном у Новом Саду 14. и 15. новембра 1996. године.